

Я.А. Жаліло, д-р екон. наук, с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДґРУНТЯ ЕНДОГЕНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано чинники посилення ендогенності економічного розвитку, які формуються внаслідок зростання ролі інституційних чинників у процесі суспільного відтворення та становлення мережесих відносин. Зроблено висновок про необхідність зміцнення тенденцій ендогенізації шляхом інституційної реідентифікації економічних суб'єктів. Запропоновано складові політики сприяння ендогенізації економічного розвитку.

Ключові слова: мережесі комунікації, ендогенізація розвитку, ендогенне зростання, інституційна конкуренція.

Вплив економічної глобалізації на малі відкриті економіки призводить до нав'язування їм секторальної структури, сформованої на основі критеріїв глобальної конкуренції. Внаслідок пригнічення чи й повного блокування розвитку низки секторів відбувається деформація залучення національного ресурсного потенціалу. Це знижує динаміку економічного зростання порівняно з потенційним, сповільнює формування національного багатства, знижує доходи економічних суб'єктів та рівень життя населення. Зрештою, структура, що складається, екзогенізує розвиток економіки, закріплюючи його високу залежність від кон'юнктурних коливань глобальних ринків.

Наразі в Україні складаються помірковано сприятливі макроекономічні передумови для продовження тенденцій економічного зростання, започаткованих у 2016-2017 рр. як ендогенного (обумовленого процесами в національній економіці), так і екзогенного (обумовленого змінами глобальної кон'юнктури) походження. Між тим, чутливість економіки до цих передумов є вельми обмеженою насамперед через значну глибину інституційної кризи. Остання пошкоджує мотиваційні ланцюжки, на основі яких будується стратегічно орієнтована поведінка суб'єктів господарювання, а отже, в цій поведінці переважає ситуативна мотивація, не орієнтована на формування стійкої мережевої взаємодії, яка й є у сучасних економіках головним джерелом синергетичного ефекту впливу малопотужних чинників економічної активності.

Внаслідок демотивованої мережесивості в інституційній конкуренції продовжують перемагати усталені ієрархічні відносини, які характеризують «олігархічний» устрій національної економіки. Це фрагментує вплив чинників економічного зростання, посилює ризики неінклюзивності, пригнічує ендогенні чинники економічного розвитку.

Необхідною відповіддю на ризики фрагментації малої відкритої економіки є заохочення ендогенізації розвитку на основі максимального використання національного економічного потенціалу та рушіїв економічного зростання, що генеруються іманентними національній економічній системі чинниками.

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Теоретиками ендogenous зростання проблему ендogenousності формалізовано через дію закону спадної віддачі основного капіталу. Остання мотивує до пошуку шляхів зниження вартості ресурсів, що вирішується на засадах інтернаціоналізації капіталу, отже – екзогенізації розвитку економіки. Між тим, Д. Ромер доводить, що спадна віддача від основного капіталу може долатися шляхом збільшення інвестицій в людський капітал та зростання віддачі від нього[1].

Між тим, класичні моделі ендogenousного зростання не враховують, що сучасні технологічні та організаційні зрушення призводять до витіснення людського капіталу безпосередньо із сфери виробництва. Відтак синергетичний ефект для національної економіки від зростання віддачі людського капіталу нівелюється різким падінням інклюзивності виробничого процесу.

В масштабах національної економіки втрата перерозподілу частини продукту на користь кінцевого споживача знижує його платоспроможність та звужує ринки, що містить ризики для безперервності суспільного відтворення й знову мотивує до екзогенізації, вже на етапі реалізації готового продукту. Подолання цієї суперечності відбувається шляхом зміни ролі людського капіталу у створенні вартості на основі поширення мережевого споживання. Процес створення вартості в цих умовах зміщується у фази обміну та споживання. Зростає «нематеріальна» складова споживчої цінності, а зрештою – й вартості продукту, яка має інституційну природу. А отже, продуктивність людського капіталу формується не лише виробничо-технологічними, а дедалі більше – інституційними чинниками. Складаючись між суб'єктами національної економічної системи, інституційні відносини локалізують створену завдяки їхньому впливу вартість в рамках цієї системи, підвищуючи рівень ендogenousності економічного розвитку. Відтак відбувається «спонтанна ендogenousізація» економічного розвитку.

Реалізація інституційними чинниками їхньої ролі у створенні вартості стає можливою внаслідок їх безпосереднього включення у відтворювальні процеси. Для детермінування цього включення доречним є застосування терміну *«соціальний капітал»*, який трактується як сукупність норм, правил та організацій, які дозволяють соціальним групам і суспільству організувати своїх членів для вирішення спільних завдань, – тобто де-факто є синонімом поняття «інституційна система». Термін *«капітал»* дозволяє наголосити на тому, що в сучасній економіці інституційні складові набули *реальної продуктивності* й стали вагомими чинниками створення вартості. Іншими словами, внаслідок сучасних зрушень в організаційно-економічних відносинах інституційне середовище перетворилось на соціальний капітал.

Наразі соціальний капітал створює універсальні еквіваленти, що забезпечують суспільне визнання результатів праці, відтак є одним з вирішальних чинників продуктивності (а отже – вартості) людського капіталу. Інституційні чинники опредмечення потреб формують цінність (споживчу вартість) товару, а становлення та ускладнення соціального капіталу формує взаємозв'язки та поведінку, що народжують нові виміри такої цінності. Як

МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

зазначає Дж. Ходжсон, «одна з ключових проблем – формування гнучких та відкритих інститутів, за посередництвом яких людські потреби можна... зробити зрозумілими, оцінити та впорядкувати за ступенем пріоритетності» [3, с.359].

Оптимальною сучасною формою існування соціального капіталу є мережеві відносини, які приходять на заміну традиційним ієрархіям. Власне, формування продуктивності інституційних чинників створення вартості стало можливим саме внаслідок трансформації соціального капіталу у мережеві форми. Мережевість розширює креативну здатність соціального капіталу, посилюючи «спонтанну» ендогенність.

Водночас мережеві комунікації впливають і на сумарну продуктивність фізичного капіталу – в тій мірі, в якій вони транслюють позитивний ефект від його відтворення на комплементарні види діяльності. Причому позитивний ефект є тим більшим, чим розгалуженішою є мережа. За таких умов непрямий позитивний ефект для економіки та суспільства може бути отриманий від економічного зростання навіть у разі слабкої диверсифікованості економіки. Наприклад, якщо економічне зростання відбувається на основі експлуатації національних ресурсів іноземним капіталом із наступним вивезенням прибутку. Тобто, мережевість за своєю суттю є компенсатором неінклюзивності та екзогенності моделі економічного розвитку.

Проте процеси «спонтанної ендогенізації» вельми непослідовні та повільні. Тому засобом прискорення національного економічного та соціального розвитку має стати *цілеспрямована* ендогенізація, яка полягає у посиленні прямого впливу національної інституційної системи на здійснення економічним суб'єктом вибору на користь пріоритетного задіяння складових національного економічного потенціалу.

Здійснення таким суб'єктом раціонального вибору в рамках дилем «імпорт/вітчизняні ресурси», «інвестиції/вивезення капіталу», «продуктивна праця/трудова міграція» тощо відбувається в ході інституційної конкуренції. В «стандартній» економіці перемогу в такій конкуренції здобуває модель поведінки, яка дозволяє максимізувати вигоди (в т.ч. генеровані соціальним капіталом) та мінімізувати трансакційні витрати. В умовах України сформованість інституційних пасток змушує брати до уваги також співвідношення трансакційних витрат з витратами інституційної трансформації.

Раціональність вибору суб'єкта в умовах інституційної конкуренції залежить від повноти отримання ним як вигод, так і витрат, що обумовлюється його коректним позиціонуванням в національній інституційній системі щодо доступних ресурсів відтворення. Описане вище розширення спектру джерел вартості веде до зміни значущості ресурсів, які залучаються до відтворювальних процесів. Відтак відбувається рекомбінація ресурсної забезпеченості національних економік. Такі зміни, у свою чергу, ініціюють зрушення в інституційній системі, яка позиціонує економічних суб'єктів по відношенню до новітніх факторів їхнього відтворення.

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Зазначені зміни суттєво модифікують об'єкт і предмет впливу економічної політики держави, вимагаючи перебудови її підходів та інструментів. Традиційні інструменти впливу, притаманні моделі ієрархічних відносин, – відсоткова ставка, валютний курс, грошова пропозиція, бюджетні видатки, рівень оподаткування тощо за цих умов втрачають ефективність. Для збереження (відновлення) ефективності економічної політики держави має відбуватися оптимізація її впливу на компоненти, які є суттєвими для відтворювальних процесів економічних суб'єктів [2]. Тому в умовах інституційних зрушень акцент має бути зроблено на уточненні функціональної визначеності (реідентифікації) суб'єктів господарювання в рамках національної економічної системи, яка дозволить їм оптимально скористатися наявним ресурсним потенціалом.

Як згадувалося вище, ендогенність зростання визначається можливостями впливу на продуктивність основного капіталу та людського капіталу країни. Інституційна реідентифікація надає змогу підвищити капіталізацію цих складових за рахунок інтеграції інституційних чинників продуктивності, також здійснити капіталізацію раніше не капіталізованого потенціалу.

Відтак політика сприяння ендогенізації включає в себе наступні складові.

По-перше, інвестиційну та інноваційну політику, насамперед фінансовий інструментарій їх реалізації, який встановлює інституційні механізми інвестиційного спрямування фінансового ресурсу, що формується в національній економіці.

По-друге, сприяння розвитку підприємництва як засобу підвищення капіталізації національного економічного потенціалу на засадах оптимізації його використання, а також головного механізму інклюзивності економічного розвитку.

По-третє, політику розвитку людського капіталу, яка сприяє усталенню довгострокового тренду зростання його продуктивності, а також складає підґрунтя для нарощування мережевої взаємодії.

По-четверте, сприяння поширенню комунікацій в напрямку формування мережовості як нової якості. Йдеться про забезпечення якісного середовища комунікації: запобігання опортуністичній поведінці (порушенню норм законодавства, принципів конкуренції, інформаційної прозорості тощо), сприяння інституційній самоорганізації, інклюзивності формування державної політики, цілеспрямованого сприяння продуктивній ролі соціального капіталу, що розвивається, у розбудові мережевих взаємовідносин.

По-п'яте, децентралізація процесів виявлення та залучення до економічного обігу наявних та потенційних ресурсів економічного розвитку на основі формування оптимального для розвитку інституційного середовища на локальному рівні на засадах розбудови спроможності територіальних та регіональних громад, досягнення синергетичного ефекту від міжрегіональної співпраці та відкритості національної економіки.

Список використаної літератури

1. Romer, D. Endogenous Growth. Advanced Macroeconomics (Fourth ed.). New York: McGraw-Hill, 2011.
2. Жаліло Я.А. Еволюція чинників дієвості економічної політики держави та інституційна криза в Україні // Економічна теорія. 2015. № 2. С. 5–18.
3. Ходжсон, Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. М.: Дело, 2003.